

Mgr Ireneusz Jasiuk

Radomski Szpital Specjalistyczny

e-mail: ireneusz_j@wp.pl

Truskawiec – dzieje kresowego uzdrowiska na tle różnorodności kulturowej i etnicznej Małopolski Wschodniej

Uwagi wstępne

Druga połowa XIX wieku to czas przemian we wszystkich dziedzinach życia. Rozwój przemysłu, handlu czy bankowości sprawił, że pewne, co prawda wąskie, grono elit znacznie więcej uwagi poświęcało tematyce zdrowia. Podkreślenia wymaga fakt, iż „dbanie o siebie” obejmowało nie tylko leczenie chorób, ale także zapobieganie im. Funkcję profilaktyczną miały pełnić m.in. bardzo popularne u schyłku nowożytności uzdrowiska. W okresie międzywojennym powstała ustawa kompleksowo regulująca ich działanie¹. Przede wszystkim została w niej zawarta definicja uzdrowiska i wszelkie wymogi, jakie dany ośrodek musiał spełniać, aby ubiegać się o ten status. Ustanowiono także organy, których celem była kontrola i realizacja zadań zawartych we wspomnianym akcie prawnym.

Największy rozwój uzdrowisk przypadł na lata 1918–1939. W tym czasie Małopolska Wschodnia, znajdująca się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej, była zamieszkiwana głównie przez Polaków, Ukraińców, Żydów, a także inne narodowości i mniejszości etniczne, co stanowiło barwną mieszanekę kulturowo-etniczno-religijną. Różne tradycje, obrządki, obyczaje i splot trzech wyznań: katolicyzmu, prawosławia i judaizmu, czyniły z tych ziem jeden z najbardziej urozmaiconych zakątków Europy. Tragiczne wydarzenia II wojny światowej zakończyły ten etap.

Jedno z najpopularniejszych uzdrowisk znajdowało się w Truskawcu. W dobie II Rzeczypospolitej bardzo dużo tego typu miejsc było położonych na południo-

¹ Ustawa z dnia 23 marca 1922 r. o uzdrowiskach, Dz. U. 1922 nr 31, poz. 254.

wo-wschodnich Kresach. Poza Truskawcem wyróżnić można także: Morszyn, Jaremcze czy Worochtę, które cieszyły się stale rosnącą popularnością. Spowodowane to było wieloma czynnikami, a wśród nich najważniejsze to: cieplejsza niż w innych częściach Polski aura, bliskość dużych i stosunkowo zamożnych ośrodków miejskich – Lwowa, Drohobycza, Borysławia czy Przemyśla, walory krajobrazowe, a także sentyment, jakim Polacy darzyli swoje ziemie wschodnie. Poza wymienionymi przyczynami kluczowe znaczenie dla ostatecznej lokalizacji uzdrowiska miało występowanie w okolicy naturalnych zasobów leczniczych – przede wszystkim wód zdrojowych, w tym sławnej „Naftusi” oraz borowiny, stosowanej do kąpieli i okładów.

Głównym celem artykułu jest zebranie informacji na temat historii uzdrowiska, postaci z nim związanych (zarówno wśród ludności miejscowej, jak i gości, w tym sławnych osób, takich jak Kazimierz Pelczar czy Rajmund Jarosz) oraz zaprezentowanie takich zagadnień, jak różnorodność narodowościowa miejscowości, stosowane metody leczenia, architektura.

Uzdrowisko do 1918 roku

Ciekawa i zagadkowa jest etymologia nazwy miejscowości, wokół której powstało wiele „historyjek”. Pierwsza wersja mówi, że nazwa późniejszego uzdrowiska pochodzi od truskawek, jednak jest to nierealne, ponieważ miasteczko znane było z dokumentów w XV wieku, a owoce te pojawiły się na naszym kontynencie dopiero na początku XVIII wieku. Kolejny trop odsyła do imienia Truszko lub Truško, zmienionego z czasem na Truśkowicz, a następnie na Truskawiec. Trzecia, najbardziej prawdopodobna propozycja wskazywała, że nazwa wzięła swój początek od wyrazu *druska*, który w języku litewskim oznacza ‘sól’. To całkiem możliwe, jako że w średniowieczu tereny te należały do Księstwa Halicko-Włodzimierskiego, a następnie zostały zajęte przez Wielkie Księstwo Litewskie, by w końcu stać się własnością Królestwa Polskiego².

Do czasów rozbiorów Polski wiemy o tej miejscowości niewiele. Na miejscu uzdrowiska w XIX wieku archeolodzy znaleźli pozostałości broni (bojowego czekana) pochodzącej z IV wieku. Nie wiadomo, do kogo należała, badacze snuli różne domysły, chociażby o walce plemion karpaccich z legionami rzymskimi³. Najstarsze źródło pisane dotyczące Truskawca pochodzi z 1427 roku i opisuje go jako miejscowość w dobrach królów polskich. Pismo królewskiego lekarza

² C. Rudziński, *Truskawiec. Dzieje uzdrowiska u podnóża Gorganów*, [online] 16 kwietnia 2015. Dostępny w internecie: <http://www.krajoznawcy.info.pl/dzieje-uzdrowiska-u-podnoza-gorganow-37098/2> [dostęp: 1 lipca 2017].

³ Ibidem.

Wojciecha Oczki z 1578 roku informuje, iż miasteczko w tym czasie wchodziło w skład starostwa drohobyckiego⁴.

Liczba źródeł wzrasta wraz z początkiem XIX wieku. Formalnie Truskawiec, jako miejscowość uzdrowiskowa, powstał w 1827 roku, kiedy to oddano do użytku kuracjuszy cztery „łazienki” oraz cztery domy dla gości. Stało się to właściwie przypadkiem, ponieważ szukano w okolicy ropy naftowej, a odkryto kilka źródeł wody, która – jak udowodniły późniejsze badania – miała lecznicze właściwości. Niespełna sto lat po powstaniu uzdrowiska tak pisano o nim w poczytnej wówczas gazecie „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny”:

Znany już w pierwszych początkach ubiegłego stulecia, przyciągał liczne zastępy gości, którzy w nim ulgi w swych cierpieniach i odzyskania zdrowia szukali.

Nie odstraszył cierpiących brak komunikacji, brak odpowiednich urządzeń i wygod, środki bowiem lecznicze, którymi natura hojnie uposażyła Truskawiec, starczyły za wszystko⁵.

W 1820 roku Józef Hecker natrafił tu na wody z dużą ilością siarczanów, które zaczęto stosować do kąpeli leczniczych. Szczegółowe badania, zapisy i analizy przeprowadził jako pierwszy Teodor Torosiewicz, uważany za jednego z ojców polskiej balneologii⁶, farmaceuta, właściciel znanej lwowskiej apteki „Pod Cesarzem Tytusem”. Wydawał on liczne informatory i broszury dotyczące rzezonego tematu⁷. Dowiódł też, że najsłynniejsza z wód uzdrowiska, zwana potocznie „Naftusią”, korzystnie wpływa na leczenie wielu schorzeń, do których zaliczały się: bóle wątroby, kamica nerkowa, nieżyty dróg oddechowych, skleroza i cukrzyca⁸.

Do lat siedemdziesiątych XIX wieku rozwój Truskawca był nieznaczny. Do użytku kuracjuszy udostępniono kilka źródeł wody pitnej, m.in. „Maryi”, „Zofii” czy „Naftusi”, zaś do wód kąpielowych stosowano słone źródła „Ferdynanda” i siarczane „Edwarda”.

W 1880 roku Truskawiec stał się własnością spółki, na czele której znajdował się Adam Sapięha. Było to możliwe dzięki liberalizacji polityki Monarchii Austro-Węgier, prowadzonej nie tylko w stosunku do Polaków, ale także innych narodów – Chorwatów, Czechów czy Serbów. Lata osiemdziesiąte XIX wieku to

⁴ Ibidem.

⁵ Z. Pelczar, *Historia rozwoju Truskawca i ulepszenia lat ostatnich*, „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny” R. 8, 1909, nr 6, s. 2. Dostępny w internecie: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/plain-content?id=103699> [dostęp: 1 lipca 2017].

⁶ Balneologia – dziedzina medycyny zajmująca się badaniem właściwości leczniczych wód podziemnych i borowin w celu zastosowania ich w terapii uzdrowiskowej.

⁷ Z. Pelczar, op. cit., s. 3.

⁸ Nicieja S.S., *Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych*, t. 2, *Uzdrowiska i letniska kresowe Truskawiec, Jaremcze, Worochta, Skole, Morszyn*, Opole 2013, s. 16.

okres modernizacji i rozbudowy Truskawca. Jak informuje cytowany wcześniej „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy”:

Zaraz po objęciu rządów przez nową spółkę, zbudowano łazienki 60 gabinetów w sobie mieszczących. Urządzenie całe kąpielowe zastosowano do najświeższych postępów na polu balneotechniki. Obok stanął drugi budynek dla kąpeli borowinowych⁹.

Przełom XIX i XX stulecia to okres intensywnej rozbudowy infrastruktury i rozrostu uzdrowiska. Wzniesiono wtedy wiele eleganckich willi, z których znaczna część była w stylu zakopiańskim i nadawano im przeróżne nazwy, odnoszące się także do motywów patriotycznych oraz religijnych. Do najślynniejszych obiektów tego typu należały: „Goplanka” – prywatna drewniana willa w stylu zakopiańskim Rajmunda Jarosza, a także „Grażyna”, „Lwowianka”, „Mimoza”, „Willa pod kosynierem”, „Pogoń”, „Eden” czy „Willa pod Matką Boską”. Jeden z truskawieckich pensjonatów należał do Węgierki Idy Mészáros, której majątek zabrały po wojnie sowieckie władze. Ta zmarła w 1952 roku we Lwowie kobieta jest symbolem wielokulturowości zdrojowiska, nie zamykającej się tylko do trzech najliczniej reprezentowanych, wskazanych we wstępie, narodów¹⁰.

W 1911 roku wprowadzono elektryczne oświetlenie, co było ówczesnie *novum*. Deptaki miejscowości przystrojono w eleganckie kwietniki, a nawet egzotyczne palmy.

Okres I wojny światowej nie przyniósł uzdrowisku znaczących zniszczeń, jednakże w tym czasie drastycznie spadła liczba kuracjuszy – w 1915 roku odnotowano ich zaledwie stu dwudziestu, mimo to do 1918 roku uzdrowisko funkcjonowało. Potem, po toczących się działaniach wojennych (walki polsko-ukraińskie, wojna polsko-bolszewicka), dzięki braku dewastacji sprzętu i infrastruktury, zawieszoną działalność szybko wznowiono w 1920 roku, kiedy Truskawiec ostatecznie wszedł w skład terytorialny Polski¹¹.

Zasłużeni dla Truskawca

Truskawiec jako znany kurort przyciągał oczywiście wiele osób zasłużonych w różnych dziedzinach: polityce, medycynie, sporcie czy życiu publicznym. W niniejszym artykule przedstawię pokrótce katalog owych gości – tubylców i przyby-

⁹ Z. Pelczar, op. cit., s. 4.

¹⁰ S. Nicieja, op. cit., s. 18.

¹¹ M. Buczek, L. Quirini-Popławski, *Frekwencja kuracjuszy w Krynicy w Karpatach Zachodnich i Truskawcu w Karpatach Wschodnich (Ukraina)*, „Prace Geograficzne” 2009, z. 121, s. 44. Dostępny w internecie: http://www.pg.geo.uj.edu.pl/documents/3189230/4665937/2009_121_39-58.pdf/43a18eaf-8d97-45b0-a4c3-ad4192c53236 [dostęp: 22 lutego 2018].

szów. Jako pierwsze w kolejności zostaną zaprezentowane sylwetki przyjmujących tutaj medyków i działaczy, ze szczególnym uwzględnieniem dwóch osobistości, które za sprawą swojej działalności na zawsze wpisały się w historię uzdrowiska. Pierwsza z nich to profesor Kazimierz Pelczar – światowej sławy onkolog, w Truskawcu znany jako miejscowy „Judym”, gdyż leczył za darmo okolicznych mieszkańców niezależnie od narodowości, wyznania i innych czynników; przyjmował w willi „Mozart”, która przetrwała do czasów obecnych¹². Drugą ważną osobą jest Rajmund Jarosz – prawnik, wieloletni właściciel uzdrowiska.

W okresie międzywojnia w Truskawcu ordynowało około trzydziestu lekarzy, głównie narodowości polskiej, jak np. Marcei Eliasiewicz, Władysław Potencki czy Ignacy Zieliński. Drugą najliczniejszą grupę stanowili medycy narodowości żydowskiej, jak chociażby Edmund Teicher czy Maurycy Leder. Leczyli tu także Ukraińcy (m.in. Karol Knossow) oraz Niemcy (m.in. Otton Rosmarin)¹³, aczkolwiek różnorodność imion i nazwisk przytoczonych tu osób wskazuje na to, iż narodowość na Kresach była pojęciem względnym. Ta barwna mieszanka odzwierciedlała także strukturę ludności zdrojowiska, ale o tym będzie w dalszej części pracy.

Pelczar urodził się w Truskawcu i przez wiele lat pełnił tu stanowisko lekarza zdrojowego. Przed wybuchem I wojny światowej studiował medycynę na Uniwersytecie Jagiellońskim, jednak ze względu na wojnę (został wysłany na front) zmuszony był przerwać studia, by po jej zakończeniu móc znów kontynuować naukę w latach 1920–1923. Specjalizował się w patologii ogólnej i eksperymentalnej. W 1920 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej.

W latach 1921–1930 był asystentem w Zakładzie Patologii Ogólnej UJ. To właśnie w tym okresie zdobył wiedzę w zakresie leczenia nowotworów. W 1927 roku w Berlinie doskonalił się w przeszczepianiu tkanek nowotworowych, hematologii i hodowli tkanek poza ustrojem. Rok później w Instytucie Pasteura w Paryżu zgłębiał wiedzę na temat biologii nowotworów złośliwych oraz ich odporności. Habilitował się w Krakowie w 1929 roku na podstawie rozprawy *Badania serologiczne nad odpornością w nowotworach złośliwych*¹⁴. W latach trzydziestych, już jako profesor, pracował na Uniwersytecie Wileńskim¹⁵.

Okres najaktywniejszej działalności Pelczara przypada na lata trzydzieste XX wieku, aż do wybuchu II wojny światowej. Pełnił wtedy rozmaite funkcje, będąc m.in. prezesem Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej, członkiem Komitetu Międzynarodowego do Walki z Rakiem w Londynie, kierownikiem Katedry

¹² S. Nicieja, op. cit., s. 18.

¹³ B. Hadaczek, *Małe ojczyzny kresowe w literaturze polskiej XX wieku. Szkice*, Szczecin 2003, s. 23–29.

¹⁴ Recenzent pracy – Karol Klecki.

¹⁵ S. Nicieja, op. cit., s. 18.

Patologii Ogólnej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Był także dziekanem Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie oraz wchodził w skład zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w tymże mieście¹⁶.

Najwięcej czasu i energii poświęcał tematyce nowotworowej. Propagował pogląd, iż nowotwory złośliwe są uleczalne. Uzyskawszy pomoc od miasta Wilna, utworzył Zakład Leczniczo-Badawczy dla Chorych na Nowotwory, obejmując w nim kierownictwo. Wydał osiemdziesiąt pięć prac w języku polskim, francuskim i niemieckim. Pisał liczne artykuły prasowe i wygłaszał audycje radiowe. Brał udział w zjazdach patologów oraz onkologów, prezentując na nich referaty i innego rodzaju prace. W 1936 roku w Wilnie zorganizował IV Ogólnopolski Zjazd do Walki z Nowotworami. Badał choroby takie jak gościec, dusznica bolesna, cukrzyca¹⁷.

Swoją działalnością zdobył międzynarodową sławę. Poza olbrzymią wiedzą i zasługami dla medycyny kontakty ułatwiała mu biegła znajomość czterech języków oraz pogodna osobowość. Po wybuchu II wojny światowej pozostał w Wilnie, odwiedzając często Truskawiec. Mimo trudności kontynuował prowadzenie założonego przez siebie zakładu do walki z rakiem¹⁸. Zaangażował się w działalność konspiracyjną. Był członkiem Armii Krajowej, w jego mieszkaniu odbywały się narady sztabu sanitarnego Okręgu Wileńskiego AK. Wobec zagrożenia dekonspiracji wielokrotnie proponowano mu wyjazd za granicę, w tym do Nowego Jorku, w celu kontynuowania działalności w zakresie medycyny, jednak zawsze konsekwentnie odmawiał z pobudek patriotycznych.

W nocy z 16 na 17 września 1943 roku litewscy kolaboranci na hitlerowskiej służbie aresztowali profesora w jego mieszkaniu jako zakładnika. Rankiem następnego dnia żona aresztowanego Janina Pelczar interweniowała w Gebietskomisariacie¹⁹. Dyżurujący tam funkcjonariusz od razu zatelefonował do Berlina i natychmiast uzyskał rozkaz zwolnienia więźnia. Było to możliwe dzięki temu, iż Pelczara powszechnie znano i lubiano w Niemczech, bowiem w okresie międzywojennym brał tam udział w licznych konferencjach, zjazdach i sympozjach naukowych. Starania żony okazały się jednak daremne, gdyż profesor został już rozstrzelany w Ponarach pod Wilnem wraz z dziesięcioma innymi zakładnikami. Litwini działali bardzo szybko, a ich celem była wyłącznie eksterminacja. O pośpiechu świadczy także to, że wywołany rano Pelczar nie wziął z celi płaszcza, ponieważ

¹⁶ S.M. Brzozowski, *Kazimierz Pelczar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 550–552. Dostępny w internecie (*Internetowy Polski Słownik Biograficzny*): <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kazimierz-pelczar> [dostęp: 1 lipca 2017].

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Obecnie jest to Litewski Instytut Onkologiczny, za którego twórcę uważa się właśnie Kazimierza Pelczara.

¹⁹ Gebietskomisariat była to jednostka organizacyjna Gestapo.

spodziewał się, że zostanie przesłuchany; tak się jednak nie stało²⁰. Dramatyzmu całej sytuacji dodaje fakt, że rozstrzelanie zakładników miało być odwetem dokonanym w ramach wzajemnych porachunków pomiędzy Polakami i Litwinami. Oprawcy liczyli, iż represje osiągną Polaków, jako że właśnie polska partyzantka była w rejonach Wilna najbardziej aktywna. Wykorzystali też tę sytuację, aby pozbyć się jednego z najbardziej poważanych naukowców w kraju i za granicą. Na znak żałoby po śmierci profesora Pelczara wielu Polaków mieszkających w Wilnie przywdziało czarne opaski, nosząc je do końca wojny²¹.

Drugą postacią związaną z Truskawcem, która zasługuje na wyróżnienie, jest Rajmund Jarosz – prawnik, wieloletni właściciel Truskawca. Urodził się w Kalwarii Zebrzydowskiej. Jego ojciec był sędzią powiatowym. Studiował prawo w Krakowie, na Uniwersytecie Jagiellońskim. Utrzymywał się sam, udzielając korepetycji, co zapewne kształtowało w nim przedsiębiorczość. Po studiach podjął pracę w Krakowie, w Towarzystwie Wzajemnych Ubezpieczeń. Po niedługim czasie oddelegowano go do Drohobycza, gdzie został kierownikiem tamtejszej placówki. Równocześnie zaczął pracować w drohobyckiej Radzie Powiatowej. W 1907 roku został przewodniczącym Rady Miejskiej Drohobycza i funkcję tę pełnił aż do śmierci w 1937 roku²².

Trzy lata przed wybuchem I wojny światowej zorganizował spółkę, która nabyła Truskawiec. Od początku miał największą część udziałów, a z czasem odkupił też te, które należały do współników, ponieważ nie chcieli oni inwestować w uzdrowisko, uważając to za stratę czasu i pieniędzy. W okresie dwudziestolecia międzywojennego zmodernizował i rozbudował Truskawiec, tak że uzdrowisko plasowało się w czołówce krajowej. Nie brakowało również kuracjuszy z Niemiec i Czech, a nawet Włoch, Francji i Belgii²³.

Gospodarność Jarosza zapewniła mu sławę w kraju, gdyż miała ogromny wpływ na rozwój Truskawca. W 1930 roku został przewodniczącym zarządu Związku Uzdrowisk Polskich, mimo że nie był z wykształcenia lekarzem. Pracował również w Państwowej Radzie do Spraw Uzdrowisk. Pierwszą z wymienionych funkcji pełnił aż do śmierci²⁴.

Osobowość i wizerunek tego człowieka najlepiej oddaje niniejszy cytat:

²⁰ J. Janusiak, *Ludobójstwo w Ponarach – obraz zbrodni w świetle relacji Kazimierza Sakowicza i Heleny Pasierbskiej cz. 2*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 2017, nr 24, DOI: <http://dx.doi.org/10.18276/skk.2017.24-19>, s. 19–20.

²¹ S.M. Brzozowski, op. cit., s. 551.

²² A. Sabatowski, *Rajmund Jarosz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Wrocław 1964–1965, s. 9.

²³ *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918–1928*, red. M. Dąbrowski, Kraków 1928, s. 499.

²⁴ Ibidem.

Był ulubieńcem losu. Szarmancki, zawsze dobrze ubrany, w elegancki samodziół leszcowski i buty na grubej „słoninie”, używający świetnych wód kolońskich, jeżdżący długim, czarnym packardem, imponował otoczeniu, budząc jednocześnie respekt i szacunek²⁵.

Zmarł nagle w 1937 roku. Na wiadomość o jego śmierci odwołano w Truskawcu wszystkie widowiska i koncerty, a na pogrzebie w Drohobyczu żegnały go tłumy. Po zajęciu miasta przez Rosjan w 1939 roku jego grób został sprofanowany, a sowiecka propaganda nakazała wykreślić tę wybitną postać z historii Truskawca. Symboliczną pamiątkową tablicę odsłonięto dopiero u schyłku XX wieku, w językach polskim i ukraińskim²⁶.

Truskawiec w dwudziestoleciu międzywojennym; wybitni goście

Pij, pij, „Naftusię” pij, na starość odrzucisz kij,
pij, pij, z choroby drwij, w Truskawcu wesoło żyj²⁷.

Powyższa piosenka, śpiewana na melodię popularnego szlagieru „Pij, bracie, pij”, świadczy o tym, że w Truskawcu w omawianym okresie panowała atmosfera powszechnej wesołości. Nowoczesne jak na owe czasy budynki mieszkalne, coraz to nowsze pensjonaty, dodające uroku usytuowanie na pogórzcu, wyjątkowa czystość, elektryczne oświetlenie, wielonarodowy charakter zarówno wśród tubylców, jak i przyjezdnych, bliskość Lwowa i Drohobycza – wszystko to dawało temu miejscu niepowtarzalny klimat²⁸.

Na Kresach Wschodnich mieszkało wiele narodowości. Już od XIV stulecia stanowiły one miejsce osadnictwa m.in. Polaków, Rusinów, Tatarów, Wołochów, Żydów, Czechów, Ormian. W okresie II Rzeczypospolitej Truskawiec należał administracyjnie do województwa lwowskiego, powiatu drohobyckiego. Wśród ludności miejscowej przeważali Polacy, Ukraińcy i Żydzi. We wschodniej części województwa lwowskiego Polacy i Żydzi dominowali w miastach (np. w Drohobyczu, który liczył 32,5 tys. mieszkańców w latach trzydziestych XX wieku, oddalonym 6 km od Truskawca, struktura przedstawiała się następująco: 32,51% stanowili Polacy, 25,41% Ukraińcy – określane ówczesnie jako Rusini – i 42,08% Żydzi); we wsiach i w małych miejscowościach przeważała ludność ruska²⁹. Wszystkie trzy wymienione nacje miały w Truskawcu swoje świątynie. Istniały trzy kościo-

²⁵ S. Nicieja, op.cit., s. 87.

²⁶ Ibidem, s. 88.

²⁷ Ibidem, s. 55.

²⁸ Ibidem, s. 56.

²⁹ A. Wielocha, *Przedwojenne Bieszczady, Gorgany i Czarnohora. Najpiękniejsze fotografie*, Warszawa 2013, s. 40.

ły rzymskokatolickie, z których do naszych czasów zachował się jedynie kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny³⁰ (drugi został zburzony, trzeci zaś przemieniono na cerkiew). W latach 1918–1939 funkcjonowała cerkiew, która przetrwała do dziś. Co ciekawe, w Truskawcu i okolicach mieszkał odłam ludności ruskiej zwanej Bojkami. Jak podaje przedwojenny przewodnik: „narzecze Bojków ma wtrącenia wołoskie, potrosze węgierskie”³¹. Obecna była także społeczność żydowska: wiemy, że w 1880 roku ich liczba wynosiła 58 osób, co stanowiło około 5% mieszkańców uzdrowiska. Jeszcze liczniejszą grupą byli Żydzi wśród kuracjuszy, stanowiąc do wybuchu I wojny światowej rokrocznie blisko połowę gości, potem ustępując procentowo w tych statystykach na rzecz Polaków. W Truskawcu istniały synagoga, mykwa i szkoła żydowska. W latach 1941–1942 doszło do pogromu ludności żydowskiej, dokonanego przez Niemców i nacjonalistów ukraińskich. Wojnę przetrwało jedynie kilkunastu mieszkańców pochodzenia hebrajskiego. Synagogę i inne budynki społeczności żydowskiej spalono w 1941 roku³².

W okresie II Rzeczypospolitej do Truskawca przybywali głównie goście z kraju, jednakże wzrosła też znacznie liczba odwiedzających z zagranicy. Wśród nich największy odsetek stanowili kuracjusze z Czechosłowacji, Węgier i Niemiec. W przypadku Polaków najwięcej osób przybywało z województw lwowskiego i małopolskiego³³. Nie bez znaczenia była oczywiście niewielka odległość od źródła.

Wśród rodzimych sław odwiedzających źródło wymienić należy ówczesne gwiazdy estrady i kina: Mieczysława Fogga, dającego koncerty w lokalnym Parku Źródłowym, podczas których można było usłyszeć przeboje, m.in. *Tango Łyczakowskie*, *Ostatnia niedziela* czy *Tango milonga*, Hankę Ordonównę, również często występującą we wspomnianym parku. Bywali tu także inni artyści: rzeźbiarz Zygmunt Kurczyński i architekt Henryk Zaremba, którzy wybudowali i udekorowali wspólnie wiele kamienic we Lwowie³⁴. W Truskawcu gościli także polscy politycy: Ignacy Daszyński, który przez pewien czas mieszkał w pobliskim Drohobyczu, prezydent

³⁰ Kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP był nieczynny w latach 1945–1991, w 1991 roku został zwrócony społeczności rzymskokatolickiej Truskawca. W czasach komunizmu zdewastowany, odbudowa trwała stopniowo w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Co ciekawe, miejscowość uniknęła pogromów, jakich dokonywali w okolicy nacjonałiści ukraińscy i w związku z tym do dziś mieszka tu kilka polskich rodzin.

³¹ *Przewodnik po Polsce*, t. 2, *Polska południowo-wschodnia*, red. S. Lenartowicz, Warszawa 1937, s. 452.

³² *Холокост на территории СССР. Энциклопедия*, ред. И.А. Альтман, Москва 2009, s. 989–991.

³³ M. Buczek, Ł. Quirini-Popławski, op. cit., s. 6–7.

³⁴ Zaremba był znany głównie jako kochanek Rity Gorgonowej i ówczasie pisano o nim wiele złego, zapominając o zasługach i osiągnięciach. Odbudował dworzec kolejowy we Lwowie, zniszczony w czasie walk z Ukraińcami w 1918 roku. Postawił również w tym mieście wiele pięknych kamienic czynszowych oraz projektował budynki w innych częściach Polski.

Stanisław Wojciechowski, który leczył się tu m.in. na nadkwasotę czy Wincenty Witos, przywódca ludowców, a także Premier II RP. Z zagranicznych gości kurował się tu od maja do czerwca 1935 roku późniejszy prezydent Estonii Konstantin Päts, który udekorował m.in. doktora Mariana Winnickiego i kilku innych członków personelu medycznego Orderem Gwiazdy Białej, co było nagrodą za doskonale leczenie³⁵.

Truskawiec był też areną doniosłych wydarzeń, jak uroczystości żałobne po śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 roku, a nawet tragicznych – jak zabójstwo polskiego ministra Tadeusza Hołówki, który został zamordowany przez członków Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów. Mord był bezcelowy, jako że Hołówko zaliczał się do zwolenników pojednania polsko-ukraińskiego. Sprawców schwytano dopiero ponad rok później, w związku z popełnieniem zupełnie innej zbrodni. W trakcie śledztwa przyznali się także do zamordowania ministra. Zostali skazani na karę śmierci, którą wykonano. Hołówko w czasie pobytu w Truskawcu mieszkał w pensjonacie prowadzonym przez siostry ukraińskie, aby pokazać wolę pojednania, jednak oprawcy nie zaniechali swoich intencji z tego powodu.

Miejsce to miało wielu bywalców: prawników, lekarzy, profesorów, polityków, gości zagranicznych. Faktem jest, że w tym okresie Truskawiec, choć tańszy niż zdrojowiska w Europie Zachodniej czy Południowej, dostępny był jedynie dla elit. Niemniej jednak w latach 1918–1939 baza noclegowa rozwinęła się znacznie – w przewodniku Mieczysława Orłowicza z 1919 roku można znaleźć informację o kilkudziesięciu obiektach noclegowych (willach, pensjonatach)³⁶, podczas gdy w 1939 roku było ich około trzysta. Niestety, wybuch II wojny światowej odmienił losy uzdrowiska³⁷.

Uzdrowisko w okresie II wojny światowej i zmiana charakteru Truskawca po 1945 roku

Agresja sowiecka w czasie II wojny światowej dotknęła także Truskawiec, który zajęto i okupowano do czerwca 1941 roku. Następnie przeszedł on w ręce Niemców, aż do połowy 1944 roku. Miejscowość została poważnie zniszczona przez działania obu wrogich państw. W wyniku powojennej zmiany granic – niekorzystnej dla naszego kraju – Truskawiec wszedł w skład Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

Większość polskich mieszkańców została wysiedlona i zamieszkała w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej³⁸. Wgnanych osiedlano głównie na Dolnym Śląsku, np.

³⁵ W. Proszowski, *Czynniki lecznicze Truskawca*, Lwów 1937, s. 14.

³⁶ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919, s. 252.

³⁷ S. Nicieja, *op.cit.*, s. 80–88.

³⁸ Aczkolwiek część polskich rodzin została i mieszka w Truskawcu do dziś.

doktor Winnicki, pełniący przed wojną funkcję naczelnego lekarza uzdrowiska, przeniósł się do Wałbrzycha. Wiele willi spłonęło wskutek działań wojennych (większość z nich była drewniana), inne zburzono lub przebudowano, jak np. dom „Maria-Helena” czy „Klub Towarzyski”. Zlikwidowano większość muzeów, deptak zalano asfaltem oraz przekształcono park uzdrowiskowy. W miejsce dotychczasowych budynków stawiano masywne, kilku-, kilkunastopiętrowe gmachy w stylu modernistycznym, które co prawda stanowiły charakterystyczny szyk architektoniczny dla Europy lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, jednakże zatarty pierwotny kameralny charakter uzdrowiska, który stanowił o niepowtarzalnym uroku tego miejsca. Budownictwo to, jakkolwiek wizualnie krytycznie go nie oceniać, zostało dostosowane do potrzeb szerszego grona odbiorców. Od lat pięćdziesiątych XX wieku Truskawiec był czynny cały sezon, a liczba kuracjuszy stale wzrastała, by w latach osiemdziesiątych XX wieku przekroczyć liczbę czterystu tysięcy, przybywających z całego terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich³⁹.

Po rozpadzie ZSRR Truskawiec wszedł w skład Republiki Ukrainy. Pozytywnymi z polskiego punktu widzenia inicjatywami są m.in. renowacja starych willi oraz odnowienie pomnika Adama Mickiewicza w Parku Zdrojowym. Poprawa relacji polsko-ukraińskich spowodowała, że Polacy licznie i często odwiedzają dawne Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej, w tym także Truskawiec. Z trudem, ale udaje się powoli przywracać pamięć o Polakach i ich ponad sześćsetletniej historii na tych terenach. Przykładem może być odsłonięcie pamiątkowej tablicy Rajmunda Jarosza, podkreślającej jego zasługi dla tej miejscowości, w językach polskim i ukraińskim⁴⁰. Bogata oferta wypoczynkowa i lecznicza jest skierowana w znacznej mierze do polskich odbiorców.

Podsumowanie

Truskawiec można określić jako jedną z wielu miejscowości uzdrowiskowych, o których rozwoju zdecydował w głównej mierze przypadek. Atrakcyjny ze względu na położenie – bliskość Lwowa i innych ośrodków miejskich – choć to dopiero odkrycie wód leczniczych sprawiło, że zagościli tu pierwsi kuracjusze. Administracyjnie, od momentu symbolicznej daty założenia w 1827 roku, w skład niepodległej Rzeczypospolitej wchodził jedynie przez dwadzieścia jeden lat. Należy jednak podkreślić, iż to Polacy odegrali najważniejszą rolę w historii Truskawca i na lata „polskiego panowania” przypadł okres świetności zdrojowiska.

Dzięki lekarzom i wspomniałym zarządcom zdobył uznanie wśród polskich i zagranicznych kuracjuszy. Warto zaznaczyć, że poza Krynicą żadne uzdrowisko

³⁹ S. Nicieja, op. cit., s. 86–87.

⁴⁰ Ibidem.

na terytorium Polski nie miało w latach 1918–1939 tak międzynarodowego charakteru. Z tego szerokiego grona zostały dokładniej przedstawione dwie wybitne osoby, których sława wykraczała poza granice naszego kraju – profesor Kazimierz Pelczar i Rajmund Jarosz.

Równie długa jest lista kuracjuszy. Ich częstym wizytom i związanym z nimi wydarzeniom, czasem niestety tragicznym – jak w przypadku ministra Hołówki – także poświęcono w niniejszym artykule dużo uwagi.

Zdrowisko po II wojnie światowej całkowicie zmieniło swój charakter i choć pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku leczyła się tutaj rekordowa liczba kuracjuszy, to nastawienie na masowego odbiorcę, zmiana stylu budownictwa i inne czynniki zadecydowały, że Truskawiec nie odzyskał już charakteru z lat 1918–1939. Pewne korzystne reformy podjęto po tym, jak miejscowość weszła w skład Ukrainy i dzięki poprawiającym się polsko-ukraińskim relacjom znów zagląda tam z roku na rok coraz więcej turystów i kuracjuszy z Polski⁴¹.

Dodatek: Truskawiec z lat 1918–1939 na starych fotografiach, pocztówkach⁴²

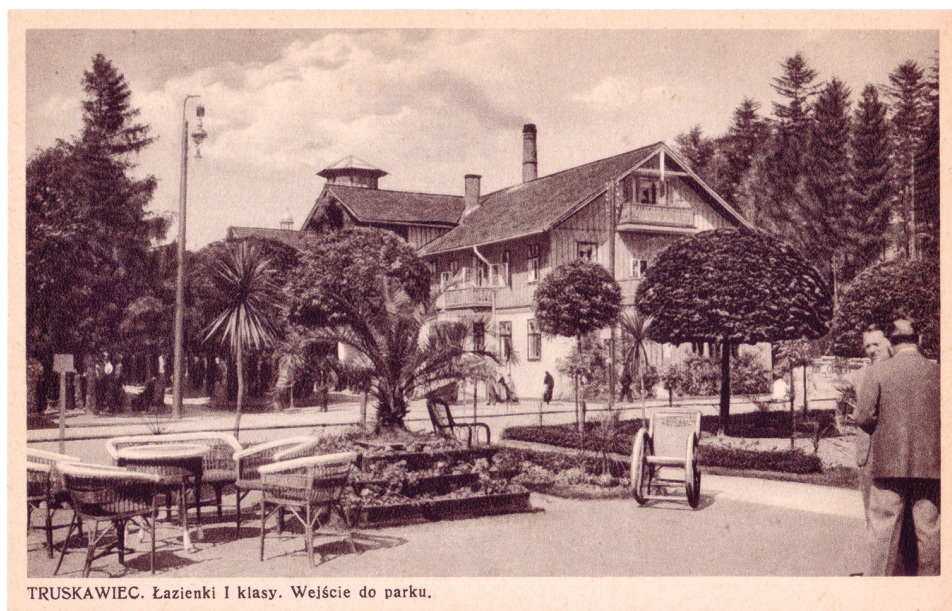
Ilustracja 1. Deptak Główny w Truskawcu

⁴¹ Ibidem.

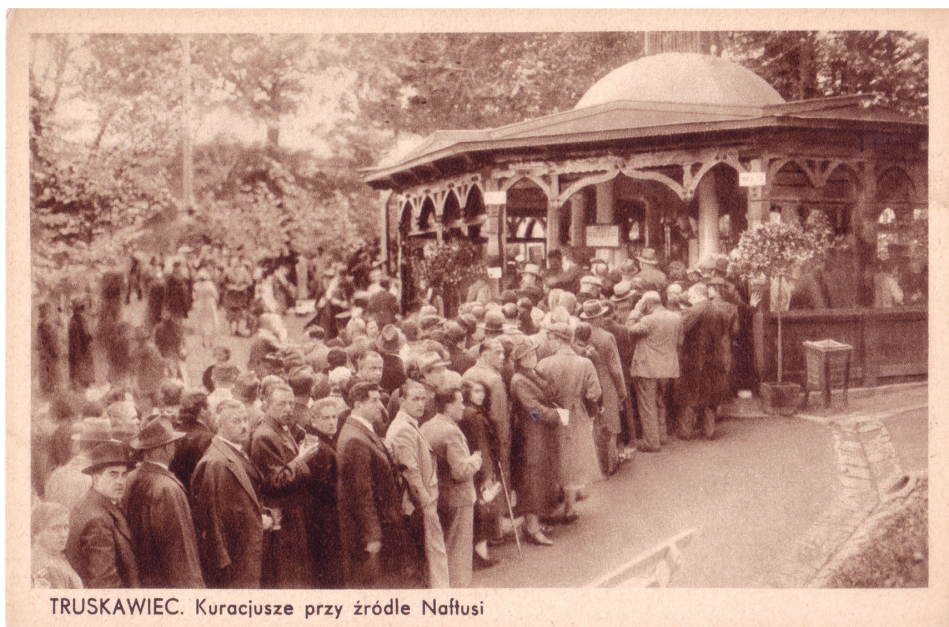
⁴² Wszystkie fotografie i pocztówki pochodzą ze zbiorów własnych autora.

Ilustracja 2. Willa „Józefówka” – przykład budownictwa willowego w stylu zakopiańskim z okresu Polski międzywojennej

Ilustracja 3. Truskawiec – łaźienki I klasy, zlokalizowane w Parku Zdrojowym

Ilustracja 4. Kolejka do najpopularniejszego przed wojną truskawieckiego źródła – „Naftusi”

Summary

Truskawiec – the History of Polish Eastern Borderlands Health Resort

The aim of this article is to present the history of Truskawiec Health Resort, using scientific materials, pre-Second World War newspapers and postcards, coming from the author's collection. Following aspects will be mentioned: the history of the town from the old times to the recent period, biographies of two important characters: Kazimierz Pelczar and Rajmund Jarosz, whose lives were strictly connected with Truskawiec and also famous guests from the country and abroad- being treated or just spending time in the city. Much attention was given to the period between the First and the Second World War.

Keywords: II Republic of Poland; health resorts; Truskawiec; Kazimierz Pelczar; Rajmund Jarosz; health

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie zarysu dziejów uzdrowiska Truskawiec, z wykorzystaniem m.in. materiałów naukowych, przedwojennej prasy czy pocztówek pochodzących ze zbiorów własnych. Omówione zostały następujące aspekty: historia miejscowości od

dziejów najdawniejszych po czasy współczesne, zarys dwóch wybitnych postaci związanych z Truskawcem – Kazimierza Pelczara i Rajmunda Jarosza – a także sławnych gości tego miejsca. Dużo uwagi poświęcono latom 1918–1939.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita; uzdrowiska; Truskawiec; Kazimierz Pelczar; Rajmund Jarosz; zdrowie

Bibliografia

- Brzozowski S.M., *Kazimierz Pelczar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 550–552. Dostępny w internecie (*Internetowy Polski Słownik Biograficzny*): <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kazimierz-pelczar> [dostęp: 1 lipca 2017].
- Buczek M., Quirini-Popławski Ł., *Frekwencja kuracjuszy w Krynicy w Karpatach Zachodnich i Truskawcu w Karpatach Wschodnich (Ukraina)*, „Prace Geograficzne” 2009, z. 121, s. 39–58. Dostępny w internecie: http://www.pg.geo.uj.edu.pl/documents/3189230/4665937/2009_121_39-58.pdf/43a18eaf-8d97-45b0-a4c3-ad4192c53236 [dostęp: 22 lutego 2018].
- Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918–1928*, red. M. Dąbrowski, Kraków 1928.
- Hadaczek B., *Małe ojczyzny kresowe w literaturze polskiej XX wieku. Szkice*, Szczecin 2003.
- Janusiak J., *Ludobójstwo w Ponarach – obraz zbrodni w świetle relacji Kazimierza Sawkowicza i Heleny Pasierbskiej cz. 2*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 2017, nr 24, DOI: <http://dx.doi.org/10.18276/skk.2017.24-19>, s. 301–319.
- Nicieja S.S., *Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych*, t. 2, *Uzdrowiska i letniska kresowe Truskawiec, Jaremcze, Worochta, Skole, Morszyn*, Opole 2013.
- Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919.
- Pelczar Z., *Historia rozwoju Truskawca i ulepszenia lat ostatnich*, „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny” R. 8, 1909, nr 6, s. 2–21. Dostępny w internecie: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/plain-content?id=103699> [dostęp: 1 lipca 2017].
- Proszowski W., *Czynniki lecznicze Truskawca*, Lwów 1937.
- Przedwojenne cztery fotografie Truskawca, umieszczone w załączniku, pochodzące ze zbiorów własnych.
- Przewodnik po Polsce*, t. 2, *Polska południowo-wschodnia*, red. S. Lenartowicz, Warszawa 1937.
- Rudziński C., *Truskawiec. Dzieje uzdrowiska u podnóża Gorganów*, [online] 16 kwietnia 2015. Dostępny w internecie: <http://www.krajoznawcy.info.pl/dzieje-uzdrowiska-u-podnoza-gorganow-37098/2> [dostęp: 1 lipca 2017].
- Sabatowski A., *Rajmund Jarosz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Wrocław 1964–1965, s. 9.

Ustawa z dnia 23 marca 1922 r. o uzdrowiskach, Dz. U. 1922 nr 31, poz. 254.

Wielocha A., *Przedwojenne Bieszczady, Gorgany i Czarnohora. Najpiękniejsze fotografie*,
Warszawa 2013.

Холокост на территории СССР. Энциклопедия, ред. И.А. Альтман, Москва 2009.